

Dini Cemaatler, Demokrasi ve Eğitim: Amish Cemaati Örneği

Atilla YAYLA*

Giriş

Enformasyon çağında yaşıyor olmamıza rağmen Türkiye’de insanların diğer ülkelerdeki sosyal, siyasal ve ekonomik hayatı yeterince yakından takip ettiğini ve kendi hayatlarıyla oralarda yaşayan insanların hayatları arasında ortak problemlere sahip olmak gibi bir benzerliğin bulunduğunu kâfi derecede kavradığımızı söyleyemeyiz. Sadece hayatın akışı rutinleşmiş işiyle ailesi tarafından doldurulan iddiasız, mütevazı insanların değil, sözümona meslekleri dünyayla irtibat halinde olmayı gerektiren gazeteci ve akademisyenlerin çoğunluğunun da aynı durumda olduğunu gösteren örneklerle neredeyse her gün karşılaşmaktayız.

Söz konusu örneklerden biri Amerikan Anayasa Mahkemesinin internete konulan cinsellikle ilgili görsel malzemeye sınırlama getirilip getirilemeyeceğine ilişkin kararının ülkemize yansımış biçiminde ortaya çıktı. Takip edenlerin gayet iyi bildikleri üzere konu özellikle çocukların cinsel malzeme olarak kullanıldığı pornografik malzemenin internet aracılığıyla dağıtım ve satışının aile ortamlarında doğurduğu sıkıntılarla gündeme geldi. Bu tür malzemelerin internette bulundurulmasına karşı açılan kampanya “edep yasası” (decency

law) olarak adlandırılan bir yasal düzenlemenin ortaya çıkmasına yol açtı. Ancak bu gelişme problemi çözmeye yetmedi, aksine tartışmalar arttı ve sonunda ihtilaf Pennsylvania eyaletindeki bir bölge mahkemesinden Anayasa Mahkemesi’ne taşındı. Anayasa Mahkemesi’nde görülen davanın esas tarafları Birleşik Devletler Baş Savcısı ve Amerikan Sivil Özgürlükler Birliği’ydi.

Bu arada Amerikan toplumu bu konuda iki farklı görüş etrafında toplanmıştı. Birinci görüşün ilk versiyonuna göre, sadece çocukları kullanan pornografik ticari malzemenin değil her çeşit pornografik malzemenin çocuklar tarafından görülmesinin önüne geçilmesi şarttı ve bundan dolayı internetteki ifade özgürlüğünün çocukların istismarına dayanan bu tür şeylere adet edilmesinin önüne geçilmesi gerekiyordu. İkinci versiyon ise, sadece çocuklar tarafından değil, fakat kim tarafından görülürse görülsün, pornografinin her türünün bizzatıhi kötü olduğunu, bu yüzden, özellikle anonim bilgi kaynaklarının, dolayısıyla internetin pornografik malzemenin birikim ve dağıtım kaynağı olmasının önüne geçilmesini talep etmekteydi. İnternete sınırlama getirilmesine karşı çıkanlar, çocukların pornografik faaliyetlere alet edilmesini ahlaken kınamakla beraber, bu sorunun çözümünün bir idari veya yargısal karardan değil teknik düzenlemelerden geçtiğine inan-

* Dr., Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Böl. Öğr. Üyesi.

maktaydı. Buna göre aileler çocuklarının bu türlü zararlı şeylerle muhatap olmasını önlemek için evlerdeki kişisel bilgisayarların kullanımını sınırlayabilirler veya bilgisayar programları üreten şirketler bu amaca hizmet edecek gelişmelere önyak olabilirlerdi. İnternete pornografinin çocukları etkilemesini önlemek amacıyla sınırlama getirilmesine karşı çıkanlar şu muhakeme tarzına dayanmaktaydı: Bir defa, böyle bir konuda siyasi yönetime herkesi bağlayıcı bir karar alma yetkisi vermek, hele hele A.B.D. gibi daha başından itibaren özgürlük felsefesini bayrak yapmış bir ülkenin genel özgürlük ortamıyla bağdaşmazdı. Yargının bile bu konuda söz sahibi olup olamayacağı tartışılmalıydı. İkinci olarak, sınırlama talepleri çok haklı gerekçelere dayanmakla beraber, bir defa bunun yolu açılınca noktanın nerede konulacağı hiç belli olmazdı. Bu yüzden, genel yasaklayıcı düzenlemelerden kaçınmak gerekliydi.

Nitekim, Anayasa Mahkemesinin karar almasına yakın günlerde pornografik malzemenin çocuklara ulaşmasını teknik düzenlemelerle önlemenin mümkün olduğuna dair inandırıcı ve etkileyici açıklamalar ortaya çıktı. Bütün verileri birarada değerlendiren mahkeme siyasi yönetimin internette pornografiyi sınırlamaya yönelik yasal düzenleme yapamayacağı hükmüne vardı. Mahkeme, kararında, "Anayasa geleneğimizin bir sonucu olarak, aksini gösteren bir delil bulunmadığı sürece, ifade özgürlüğünün siyasi yönetimce düzenlemeye tabi tutulması, fikirlerin serbestçe değiş tokuşunu teşvik etmekten çok engelleyecektir. Demokratik bir toplumda ifade özgürlüğünü teşvik etmenin faydası sansürden elde edilecek teorik fakat kanıtlanmamış faydayı aşar" demekteydi.¹ Peki, arkasında derin felsefi ve ahlâkî tartışmalar taşıyan bu karar Türkiye'nin güzide basınına nasıl yansdı dersiniz? "İnternette porno evet!" başlığıyla.

Yukarıda sözü edilen örneğin çok iyi gösterdiği gibi Türkiye dış dünyayı yeterince tanımamaktadır. Dış dünyaya yönelik ilgilerimiz, büyük ölçüde, dış politikamızı ilgilendiren veya sansayonel mahiyetteki olayların izlenmesiyle sınırlı kalmaktadır. Diğer ülkelerin toplumsal yaşayışları ve bu çerçevede özellikle demokratik ülkelerin sivil toplum gelenekleri, gerek tarihi gerekse güncel boyutlarıyla ihmal edilmektedir. İngiliz, Amerikalı, Alman yazarlar tarafından hazırlanmış, Türkiye'nin toplumsal hayatını analiz eden pek çok eser olmasına karşılık bu yazarların içinden çıktığı toplumları inceleyen ve ülkemiz yazarları tarafından hazırlanan çalışmalar ya hiç yoktur veya çok azdır. O kadar ki, modern Türkiye'nin bu bakımdan Osmanlı Devletinden bile geri olduğu iddia edilebilir. Bu durum, dünya gitgide küçülürken bizim de gitgide içe kapanmamıza, dünyadan kopuk gündemlerin esiri olmamıza, karşılaştığımız toplumsal problemlerin sadece bize mahsus olduğunu sanmamıza ve dolayısıyla başka toplumların tecrübelerinden bu problemlerin çözümü doğrultusunda dersler almaktan uzak kalmamıza sebep olmaktadır.

Bu küçük yazının amacı, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Amish dinî cemaatinin eğitim problemi açısından demokratik siyasi sistem içindeki yerini ele almak, cemaatle geniş toplum arasındaki çatışma, gerginlik ve uzlaşmazlıkları, kısaca, temel bazı noktalara işaret etmek suretiyle, bir ölçüde aydınlatmaya çalışmaktır.

Amish Cemaati'nin Kısa Tarihçesi ve Temel İnançları

İçinde bulunduğumuz dönemde bütün dünyada dini inanç ve akımlarda farkedilmemesi imkânsız derecede geniş ve yaygın bir canlanma olduğu sık sık ifade edilmektedir. Bazı yazarların deyişiyle, üçüncü binyılın iyi-

ce yaklaştığı şu yıllarda insanlar dinleri adeta yeniden keşfetmektedir. Dinler gitgide daha çok insan tarafından birçok beşeri problemin çözümünün başlıca ve yeri başka bir sosyal müessese tarafından doldurulamayacak yolu olarak kabul edilmektedir. Önemli bir sistematik teoloji uzmanı olan Wolfhart Pannenberg, son yirmi otuz yıldır sekülerizasyonun veya onunla hemen hemen aynı anlama gelen ilerlemeci modernizmin çok ciddi problemlerle yüzyüze geldiğini söylemektedir. Pannenberg'e göre dünyanın her tarafında birçok insan geleneksel kaynaklara dönüşün gerekliliğinden söz etmektedir. Bunun başlıca sebebi sekülerizasyon sürecinin adeta kaçınılmaz olarak insanların dünyasında bir anlam boşluğu yaratmasıdır. Bu anlam yitikliğin boyutları öylesine genişlemiştir ki, rasyonalizmi bayrak yapan sekülerizasyon artık bir çeşit irrasyonaliteye dönüşmekte ve dini canlanmayı teşvik eden en önemli faktör olmaktadır (Pannenberg, 1996:30-1). Dinlerin kapladığı toplumsal alanın genişlemesi ve insanların dine atfettiği önemin artmasının işaretleri, dini ibadatlara devam eden insan sayısının artmasına ve dini pratikleri izleyen kitlelerin nüfus kompozisyonunun değişmesine ilaveten, dini referanslara dayanan sosyal, ekonomik ve siyasi oluşumların hem miktarının hem ağırlıklarının artmasında da görülmektedir (Esposito, 1995: 10). Bir örnek vermek gerekirse, meselâ, ABD'de yaygın kilise örgütlenmesinin yanında, Christian Coalition adlı dindar fakat kilise dışı bir oluşum milyonlarca üyeyi bünyesinde barındırmakta, televizyonu, dergi ve gazeteleri ile hem büyük bir ekonomik güç oluşturmakta, hem de Cumhuriyetçi Parti aracılığıyla politikayı etkilemeye çalışmaktadır.²

Bütün dünyayı saran dini canlanmanın İslam ülkelerini Hristiyan ülkelere nazaran çok daha fazla tesiri altına aldığı herkesin bildiği bir gerçektir. Bunun da, başka bir yazıda izah edilmesi gereken, anlaşılabilir ve açıklanabilir sebepleri vardır. Kestirmeden ifade etmek gerekirse, bugünün dünyasında hiçbir İslam ül-

kesinde yönetici ve aydın elitlerin İslamı yok farzederek hareket etmesi mümkün görünmemektedir. Hemen hemen bütün İslam ülkelerinde, siyasi yönetimler, dine, negatif de olsa, bir atıf yapmaktadır. Çoğu İslam ülkesinin liderleri meşruluk kaynakları arasına İslam'ı da bir şekilde yerleştirmeyi, kısmen inançları sebebiyle, fakat daha ziyade o'na kesin cephe almaya nazaran daha pratik ve yararlı olduğu düşüncesiyle tercih etmektedir.

Bu yazıda üzerinde duracağımız Amish cemaatine duyulan ilgide de yakın zamanlarda önemli artış olmasına rağmen, cemaatin sözünü ettiğimiz son yıllardaki dini yenilenmenin bir ürünü olmadığını, tarihinin hayli gerilere gittiğini hemen vurgulamalıyız. Amishlerin tarihi 16. yüzyılın hemen başlarındaki Martin Luther'in başını çektiği Avrupa Katolik Kilisesi'nin inanç ve uygulamalarına isyan hareketine kadar uzanmaktadır. Bilindiği gibi, Luther'in isyanı Hristiyanlık içinde Protestan reform hareketinin doğmasına yol açtı ve bir süre sonra Protestanlık Hristiyanlığın kalıcı bir dalı haline geldi. İşte Amish cemaati bu reformasyon sürecinde doğdu.

Reformasyon hareketi sürerken, İsviçre'nin Zürih şehrinde Protestan rahip Ulrich Zwingli'nin bazı öğrencileri Protestan reformasyon hareketinin yavaşlığından rahatsızlık duyarak, hem rahiplerini hem şehir konseyini bebek vaftizi ve dini kitle ayinleri dolayısıyla eleştirmeye başladılar. Şehir konseyiyle bir süre devam eden tartışmalardan sonra bu muhalif grubun üyeleri 21 Ocak 1525'te gizli bir toplantıyla birbirlerinin vaftizini çözdüler. Daha sonra "vaftiz çözücüler" olarak da adlandırılan bu grup doğum sürecine giren Amish cemaatinin öncüsüdür.

Bu şekilde ortaya çıkmaya başlayan yeni grubun temel görüşlerinden biri, vaftizin Hristiyan ailelerde doğan bütün bebeklere değil, yalnızca Hazreti İsa'nın öğretilerine sıkı bir şekilde uymayı isteyen yetişkinlere uygulan-

ması gerektiği. Çok dikkat çeken bu eylem bir süre sonra grubun sembolü haline geldi ve grup Anabaptistler olarak adlandırılmaya başladı. Bununla beraber Anabaptistlerle Hristiyanlığın ana kütlesi arasında daha derinlerde yatan ihtilaf konusu dini yorum yetkisinin kimde olduğuydu. Sivil otoriteler Hristiyanlığı soyut ve pratik yanlarıyla yorumlama yetkisine sahip olabilir miydi, yoksa İncil Hristiyan dininin nihai otoritesi miydi? Anabaptistlere göre kutsal metin tartışmasız nihai otoriteydi. İncil'de yazılanlar, ona inananlar tarafından, hayatları bahasına da olsa izlenmeliydi. Oysa, Hristiyan dünyasında ağır basan yaklaşım, müminlerin dini hayatlarında, İncil'i anlamak için gerekli bilgi ile donanmış, bir anlamda bu alanda uzmanlık kazanmış bir din adamları sınıfını (clergy) izlemesi gerektiği. Her ne kadar Luther'in temel sloganı "herkes kendi kendisinin Papasıdır" idiye de, Protestan hareketi de aslında bu bakımdan zaman içinde aşağı yukarı Katoliklerle aynı noktaya gelmişti.

Gerek Katolik gerekse Protestan otoriteler böyle "radikal" bir grubun doğuşundan pek hoşnut değildi. Anabaptistlerin ilk yeniden vaftiz töreninden yalnızca beş ay sonra bir Anabaptist isyan gerekçesiyle öldürüldü. Artık Anabaptistler için uzun ve çileli bir süreç başlamıştı. Canlarını kurtarmak için sık sık göçetmek, dini merasimlerini geceleri kuytu köşelerde, mağaralarda yapmak zorunda kalıyorlardı. Buna rağmen, Anabaptizm önce Kuzey Almanya'ya daha sonra Hollanda'ya doğru yayıldı. Sonraki iki yüzyıl boyunca siyasi ve dini otoritelerce binlerce Anabaptist öldürüldü, öldürtüldü. Öldürülmeyenler ağır işkencelere maruz bırakıldı. Evleri, toprakları, hayvanları gaspedildi. Bu muamelelere maruz kaldıkça Anabaptistler kendilerine yeni vatanlar aradılar. Bu devirdeki işkence, zulüm ve yağma Anabaptistlerin bilinçaltına yüzyıllar sonra bile hatırlarında kalacak şekilde yerleşti. Amishlerin yazılı metinlerinden olan bin sayfayı aşkın *Martyrs Mirror* (*Şehitler Abidesi*) ve ilahî

kitabı *Ausbund*'da maruz kalınan zulümle ilgili bilgiler ve hikayeler bulunabilir.

Avrupa'nın bitmez tükenmez siyasi ve dini savaşlarıyla, sosyal ve siyasi karışıklıkları üzerine bir de dini ve siyasi otoritelerin baskı ve zulümleri eklenince, Amishler'in parçası olduğu Anabaptist Mennonite'lar Avrupadaki yerleri Palatinate ve Alsace'ı terketmeye, yeni dünyaya göç etmeye başladılar. İlk Mennonite kafilesi 1683'te Amerika'ya vardı ve Philadelphia yakınlarında bir yerleşim birimi kurdu. 1710'da Mennonite göçmenler Pennsylvania eyaletinde bugün Lancaster şehrinin kurulu olduğu bölgede geniş topraklar satın aldılar ve bölgeye yerleştiler. 1717 ve 1732 arasında bunlara İsviçre'den gelen çok sayıda Mennonite katıldı. 17. yüzyılın sonlarındaki ilk göçün hemen öncesinde Amishlerin Mennonite'lardan ayrışması başlamıştı. İlk göç kafilesinde bazı Amishlerin de Mennonitelara katıldığı tahmin edilmekle beraber bu konuda elde kesin bir bilgi yoktur. Bununla beraber Amishlerin çoğunun Amerika'ya 1727 ve 1770 arasında geldiği bilinmektedir. Çok sayıda Amish mensubunu taşıyan *Charming Nancy* adlı gemi 1737'de 83 günlük bir seyirle Atlas Okyanusu'nu aşarak Philadelphia'ya vardı. Bu gemiyle gelerek Yeni Dünya'ya büyük umutlar içinde ayak basan Amishler, Mennonitelardan 27 yıl sonra yine Pennsylvania'nın bugünkü Lancaster şehri yakınlarında ilk iki kolonilerini kurdular (Hostetler, 1993).

Amishlerin Mennonitelardan kopması Amerika'ya göçün hemen öncesinde başlamıştı. Aynen Mennonitelerin isminin rahip John Mennon'dan gelmesi gibi, onların ismi de Alsace'daki genç Anabaptist rahip Jacobb Ammann'dan gelmektedir. Ammann 1690'larda cemaati içinde bazı yeni uygulamalara başladı. Komünyon töreninin İsviçre'li Anabaptistlerin yaptığı gibi yılda bir defa değil iki defa yapılmasını ve bu törenlerde ayak yıkamanın³ dini bir ritüel olarak uygulanmasını istedi. Fakat, İsviçre'li Anabaptistlerle Alsace'lı Anabap-

tistler arasındaki asıl farklılık, cemaatten çıkarılmış kimselere nasıl muamele edileceği noktasında ortaya çıkmaktaydı. Ammann cemaatten çıkartılmış kimselerin komünyon töreninden dışlanmasıyla yetinmeyip, aynı zamanda sosyal hayattan da dışlanmasını istemekteydi. Buna karşılık İsviçreli Anabaptistler cemaatten ayrılmış eski üyelere karşı daha yumuşak bir tavır takınmakta, bu kimseleri sadece komünyonlardan dışlamaktaydı. Kültürel ve bölgesel farklılıklara ilaveten bu konudaki farklı yorumlar ve gerginlikler İsviçreli ve Alsaceli Anabaptistlerin 1693'te birbirlerinden kopmalarına sebep oldu (Kraybill, 1989: 6).

Böylece Amish cemaati doğdu. Amishler Anabaptistlerin temel görüşlerine sıkı sıkıya bağlıydı. Bu inançların başlıcaları, Hazreti İsa'nın öğretilerine mutlak bağlılık, kilisenin mukaveleye dayalı bir cemiyet olarak kabulü, çocukların değil reşit olmuş, yani bilinçli inanç seçimi yapabilecek kimselerin vaftiz edilmesi, dünyanın kötülüğü teşvik edici ortamından inanç sahiplerinin kendi kendilerini sosyal olarak tecrit etmelerinin gerekliliğine inanç, hatalı üyelerin cemaatin dışına atılması, şiddetin reddedilmesi, yemin içmenin reddedilmesi idi. Rahip Ammann bu temel inanışlara bir kısmı cemaat mensuplarının dış görünümüyle diğerleri cemaatin yapılanmasıyla ilgili yeni unsurlar ekledi. "Shunning" veya "excommunication" denilen "hatalı" (cemaat kurallarını ihlal eden) üyeleri cemaatten tecrit etme uygulamasını ailevi ve cemaatsal problemlerin çözümünün baş aracı haline getirdi. Sakalların düzeltilmesine, gösterişli, masraflı, moda uygun kıyafet tarzlarının benimsenmesine karşı çıktı. Cemaat içinde sıkı bir disiplin tesis etti.

Bugün Amishler, çoğu ABD'nin Doğu yakasında, Pennsylvania ve Ohio eyaletlerinde yaşayan, yaklaşık 200 bin kişiden oluşan bir cemaattir. Bu cemaat dini öğretilerine katı bağlılıktan ziyade üyelerinin kılık kıyafeti ve

yaşayış biçimiyle dikkat çekmekte, hatta yerli ve yabancı turistlerin ilgi odağı olmaktadır. Amishler sadece siyah ve beyaz renkli kumaşlardan yapılan kıyafetler giymektedir. Aşırı derecede gösterişli olduğu gerekçesiyle elbiselerinde düğme kullanmamaktadır. Erkekler genellikle düzeltilmemiş bir sakala sahiptir, fakat bıyıklarını düzenli olarak kazımaktadır. İlerleyen zamana ve büyük teknolojik gelişmelere rağmen hayat tarzlarında pek az değişiklik olmuştur. Amishler genellikle çiftçilikle iştigal etmekte, özellikle tarım işlerinin çok azaldığı kış aylarında hem kendilerini meşgul etmek hem gelir elde etmek üzere oymacılık, marangozluk gibi el becerisi gerektiren alanlarda ustalaşmaktadır. Amishler uzun süre elektrik, telefon, araba gibi modern teknoloji ürünlerini kullanmayı reddetmişlerdir. Traktör de reddedilen araçlar arasındadır. Tarlaların sürülmesinde ve hasat işlerinde hayvan ve insan gücü, ulaşımda ise "buggy" denilen atlı faytonları kullanırlar. Mamafih Amishlerin modern teknoloji ürünlerine karşı tavırlarında izah edilmesi zor çelişkilere rastlamak mümkündür; hesap makinalarını kullanırken bilgisayardan uzak durmalarında olduğu gibi.⁴

Değişen hayat şartlarının, benzeri her cemaat gibi, Amishler üzerinde de çeşitli etkileri olmaktadır. Özellikle genç nesillerden Amish hayat tarzının sıkıntılarına katlanamayan veya diğer hayat tarzlarınca cezbedilen kimseler cemaat hayatının sınırlarını zaman zaman aşmaktadır. Bu durumdakileri bekleyen tehlike cemaat tarafından kınanmak ve beşerî ilişkilerinde en yakınları dahil bütün cemaatten tecrit edilmektir. Bu, bütün sosyalleşme sürecini o çevrede yaşamış bir insana hayatı zehir edebilecek, dayanılması çok zor bir müeyyidedir. Bu yüzden zaman zaman anne baba ile çocuklar arasındaki bağların kesilmesi gibi çok trajik durumlar ortaya çıkartabilmektedir. Cemaat hayatının korunmasında sıkı bir disiplinin her zaman arzulan sonucunu vermeyebileceğinin, bazen esneklik göstermenin bu açıdan şart veya daha yararlı olabileceğinin iyi bir de-

lili Amishlerin kendi aralarında Eski Düzen Amishler ve Yeni Düzen Amishler olarak ikiye bölünmeleridir. Bu bölünmede, diğer bazı faktörlerin yanında, cemaatten tecrit uygulamasının yarattığı hissi altüst oluşlar da rol oynamıştır. Yeni Düzen Amishler teknolojinin ürünlerinin kullanılmasına daha olumlu bakmaktadır. İster eski ister yeni düzen olsun, Amish cemaati içinde yaşayamayacağına inanan kimseler ise, kendileri cemaat aidiyetlerini değiştirmektedir. Böylelerinin genellikle Amishlere hem coğrafi bakımdan hem inanç olarak yakın olan Menonite kilisesine katıldığı görülmektedir.

Amishler, Toplumsal Hayat ve Demokrasi

Amishler, Amerikan sosyal ve siyasal literatüründe çeşitli yönleriyle ele alınıp değerlendirilmektedir. Bu cemaate atfedilen ilk meziyet dini özgürlüklerini korumada sergiledikleri inanılmaz azim, kararlılık ve dayanıklılıktır. Kısaca ifade edersek, Amishler din özgürlüğünün yaşayan abidelerinden biri sayılmaktadır. Üç asırdır her türlü toplumsal ve siyasal baskıya karşı Hristiyanlığı anladıkları gibi yaşama konusunda destanimsı bir mücadele vermişlerdir. Bu mücadelenin ilginç yanlarından biri, kendilerinin yoğun şiddete maruz bırakıldıkları zamanlarda bile şiddete başvurmayı reddetmeleridir. Dini özgürlüklerini korumak için başvurdukları başlıca yollar göç ve sivil itaatsizlik olmuştur.

Amishlerle ilgili ikinci tespit, bu cemaate mensup insanların genellikle çalışkan, dürüst, sade, kendi işi gücüyle meşgul, başkalarının hayatına burnunu sokmayan insanlar olduklarıdır. Gerçekten, Amishlerin hayatı alabildiğine sade ve günümüz ölçüleriyle ortalama bir insan açısından hayli meşakkatli sayılabilecek bir hayattır. Yetişkin bir Amish güne güneş doğmadan çok önce başlar. Gün boyunca sıkı bir şekilde çalışır ve güneş battıktan biraz sonra yatar. Amish topluluğunda eğlence, hayatın

tadını çıkarmaya yönelik şeyler ya hiç yoktur veya çok azdır. Çocuklar üzerinde koyu bir anne baba disiplini vardır. Amishler son derece tutumludur. Lüzumsuz addettikleri harcamalardan özenle kaçınırlar. Kazançlarının önemli bir bölümünü biriktirirler. Amishler resmi sosyal güvenlik kurumunun şemsiyesi altına girmeyi reddetmişlerdir. Sosyal güvenlik primi ödeseler bile sosyal güvenlik (refah) hizmetlerini bilfiil almaktan kaçınırlar. Sosyal güvenlik sorununu, rahiplerinin ve diğer cemaat önde gelenlerinin rehberliği altında cemaat dayanışmasıyla hallederler. Bu satırların yazarına ziyaret ettiği bir Yeni Düzen Amishin verdiği örnek sözkonusu cemaat sosyal güvenlik sisteminin nasıl işlediğini anlamada yardımcı olacak mahiyettedir. Buna göre, kör olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan bir küçük kız, cemaatin sağladığı yüzbin dolarla tedavi ettirilmiş ve sağlığına kavuşmuştur. Cemaat desteğinden yoksun olsaydı, bu ailenin çocuklarının tedavisini hiçbir zaman yaptırmayacağı cemaat üyeleri ve aile bireyleri tarafından vurgulanmıştır.

Amish cemaatinin toplumsal hayat bakımından çok vahim sayılabilecek herhangi bir probleme sebep olduğunu söylemek zordur. Amerika gibi hem coğrafi olarak çok büyük, hem sosyolojik olarak en üst seviyede çeşitliliği bünyesinde barındıran bir ülkede Amish cemaati toplumsal çeşitliliği zenginleştiren önemli bir öğe olarak görülmektedir. Hiç kimse bu cemaatin inanç sistemini yok etme, kılık kıyafetlerini çağdışı olarak nitelendirme, yaşayışlarını laiklik dışı ilan etme peşinde değildir. Demokratik bir sistemin bu tür grupları bünyesinde barındırıp barındıramayacağını anlaşılmasında başvurulabilecek iyi bir anahtar işlevini görmektedir bu grup. Bununla beraber Amishlerin yaşayış tarzının demokratik sistem açısından hiç problem çıkarmadığı sanılmamalıdır. Başlıca problem alanları, çocuk işgücünü işlerinde kullanmaları, şiddete karşı olmaları yüzünden askerlik hizmetini reddetmeleri, oy vermeyerek siyasi süreçlere katıl-

maktan uzak durmaları ve çocuklarının uzun süre zorunlu eğitime tabi tutulmasını kabul etmemeleridir. Kamu kurumları tarafından sunulan ortak hizmetlerden diğer insanlara nisbeten çok daha az yararlanmalarına rağmen, vergi ödemektedirler. Askerlik sorunu, ülkenin profesyonel orduya sahip olması sayesinde çözülmüştür. Siyasi yabancılaşma A.B.D.'de ender görülen bir durum değildir. 1996 Başkanlık seçiminde katılma oranı %50'nin altındadır. Dolayısıyla Amishlerin siyasal katılmadaki çekingenliği şaşırtıcı olmaktan uzaktır. Eğitim sorunu da aşağı yukarı problem olmaktan çıkmıştır ama, bu konunun biraz daha yakından incelenmesinde yarar vardır.

Liberal Demokrasi, Zorunlu Eğitim ve Amish Cemaati

Bugün genellikle zannedildiğinin tersine devlet tarafından gerçekleştirilen zorunlu ve kitlevi eğitim nisbeten yeni bir olaydır. Bundan önce yeni nesillerin eğitimi aileler, sivil dini cemaatler ve yerleşik din kurumları tarafından yapılmaktaydı (Partington, 1990). Devlet kontrolünde zorunlu ortak okul sistemi sağladığı bazı yararlar yanında kimi mahzurları da ortaya çıkardı. Zorunlu ortak eğitim, işe hangi noktadan başlanırsa başlansın, adeta kaçınılmaz olarak, eğitimin sekülerleşmesini gerektirmekteydi. Bu ise, dindar insanlar tarafından inançlarının kendi çocuklarına aktararak yaşatılması imkanlarının daraltılması, hatta bazen tamamen budanması gibi algılanmaktaydı. Batı ülkelerinde buna karşı harekete geçen Katolik ve Protestanlar yaşadıkları yerlerde kendi inanç sistemlerini öğretecek, İncil çalışmaları yapacak okullar kurma hakkını elde ettiler (Bowman, 1991: 362). Bu okullar hayli başarılı olmakla kalmadı, zamanla medyanın ve başka unsurların dini sosyalleşme sürecine zararlı etkilerini dengeleyecek araçlar olma fonksiyonunu da üstlenmeye başladı. Bugün, bütün Batı dünyasında dini otoritelerin kontrol veya yönlendirmesindeki okullar eğitim sistemlerinin vazgeçilemeyecek kadar ö-

nemli bir yüzdesini teşkil etmektedir.

Katoliklerle ve diğer Protestanlarla kıyaslanmayacak kadar küçük bir grup olarak Amishler de zorunlu eğitimin kendileri açısından çok ciddi problemler yarattığı kanaatiyle ABD'de liseyi de kapsayan zorunlu eğitime karşı çıkmışlardır. Kendisi de eski bir Amish olan John A. Hostetler Amerikan toplumunda kullanıldığı anlamıyla eğitim kavramının Amishler tarafından daima şüpheyle karşılandığını belirtmektedir. Amishlere göre zorunlu ortak eğitim insandaki egoizmi teşvik etmekte, bireyi cemaata bağlayan bağları kopararak cemaatin varlığını tehlikeye atmaktadır (Hostetler, 1992: 561). Bu doğrultudaki yaygın şikâyetleri ve çocuklarını okula göndermeme gibi sivil itaatsizlik eylemleri sayesinde Amishler ilkökul ötesindeki seviyede zorunlu eğitimden muaf tutulmuşlardır.

İşte bu noktada Amishlerin din temelli hayat tarzının demokratik bir ülke olan A.B.D'de yarattığı problem bütün açıklığıyla ortaya çıkmaktadır. Zorunlu, toplu, kitlevi eğitim bütün modern devletlerin adeta ortak özelliğidir. Totaliter sistemlerin tarihi ve güncel örneklerinde zorunlu eğitim ülkenin bütün insanlarını aynı değerler, dünya görüşü, inanç ve yaşama biçimi çizgisinde şekillendirme aracı olarak kullanılmış ve kullanılmaktadır. Bu yüzden, hangi ideolojik arka plana dayanırsa dayansın, her totaliter sistem eğitime büyük önem vermiştir. Tarihin gördüğü en büyük eğitim hamleleri bu ülkelerde gerçekleştirilmiştir. Bu ülkeler, okuma yazma oranı ve halk kitlelerinin ortalama tahsil seviyesinin yüksekliği bakımından diğer bütün ülkeleri geride bırakmışlardır. Ancak bu, sözkonusu ülkelerde çoğulculuğun gelişmesi, çeşitliliğin zenginleşmesi, bireylerin keşif ve icat yeteneklerinin ilerlemesi, özgürlüklerin daha iyi yaşanması anlamına gelmemiş, hatta tam tersi sonuçlar vermiştir.

Demokratik ülkelerdeki devlet güdümü ve

kontrolündeki zorunlu ortak eğitim sistemi, şüphesiz, totaliter ülkelerdeki gibi tek tip insan yetiştirmeyi amaçlamamaktadır, amaçlayamaz. Bununla beraber, yine de, tekbiçimliliği teşvik etme, bireyleri ortalama hayat tarzına katılmaya yönlendirme, konformizmi besleme özelliklerine sahiptir. Demokratik ülkelerde yaşayan ve kendi hayat tarzlarının ortalama hayat tarzının dışında olduğuna inanan ve sosyolojik anlamda azınlık olan gruplar ortalama hayat tarzlarını ve bu hayat tarzının dayandığı bazı değerleri reddedebilirler. Dolayısıyla, ortak okul sisteminin kendilerine ait olmayan, hatta kendilerinininkine ters düşen değerlerin ve hayat tarzının çocuklarına öğretilme aracı olarak kullanılmasına karşı çıkarlar. İşte Amishlerin Amerikan eğitim sistemi karşısındaki konumları budur.

Amishler, liseyi de kapsayan zorunlu Amerikan eğitim sistemine karşı çıkarken şöyle bir muhakeme yürütmüşlerdir: Kendileri Amerikan toplumunda küçük bir dini azınlıktır. Esas itibarıyla dini inançlarından esinlenerek yüzyıllar içinde şekillenen birey ve cemaat hayatları, işleriyle, giyinme ve ibadet biçimleriyle, sosyal ilişkileriyle diğer kişi ve gruplarından farklıdır. Başka bir deyişle, çoğunluğunkinden farklıdır. Böyle olmasına hakları vardır. Her insan toplumu gibi, cemaatlerinin varlığının devamı, çocuklarına kendi inanç, değer ve hayat tarzlarının aktarılmasına dayanmaktadır. Kendi hallerine bırakıldıklarında, alternatif hayat tarzları ve değerlerin amsız rekabetine rağmen, sosyalleşme süreci ve cemaat içi kurumlar aracılığıyla bunu yapmaktadırlar. Ancak uzun süreli zorunlu eğitim buna ciddi bir engel teşkil etmektedir. Zorunlu ortak eğitim çocukları alternatif ve Amishle-riyle zıt hayat tarzlarıyla tanıştırmakta, onların tercih yelpazesinin kapsadığı sıklığı artırmaktadır. Özellikle onlu yaşların ortalarındaki çocukların bundan fazlasıyla etkilenmeleri ve cemaatlerinin hayat tarzını terketme eğilimi içine girmeleri kuvvetli ihtimaldir. Oysa cemaatin devamı, çocukların ve gençlerin

ebeveynlerinin yolunu izlemesine bağlıdır. Her anne baba çocuklarına kendi değerlerini ve yaşama biçimini aktarma hakkına sahiptir. Okul sistemi ebeveynlerin karşısına rakip olarak çıkmamalıdır. Bu yüzden zorunlu eğitim olmamalıdır. Hiç değilse Amish çocukları zorunlu ortak eğitimin ileri safhalarından muaf tutulmalıdır.

Yirminci yüzyılın başlarından itibaren, ülkedeki ortak zorunlu eğitimin meziyetlerine inanan kişi ve grupların baskılarıyla Amishler defalarca müzakere masasına oturtulmuş, iknadan tehdit ve şantaja kadar uzanan yollarla liseyi de kapsayan ortak zorunlu eğitimi kabul zorlanmıştır. Amish bölgelerinde yeni okullar açılmış, Amish çocukları buralara alınmak istenmiş, önceki yüzyıldan beri işleyen Amish okulları kapatılmış veya kapatılmaları teşvik edilmiştir. Amishler buna karşı siyasi ve hukuki yollarla dini özgürlüklerinin ihlâl edildiği gerekçesiyle direnmiştir. Hatta zaman zaman çocuklarını zorla okula götürülmemeleri için evlerine saklamışlar veya kaçırmışlardır. Bu mücadele içinde para cezasına çarptırılan, hapse atılan babalar olmuştur. Sonunda, 1972'de Amerikan Anayasa Mahkemesi çoğunluk görüşüne ters olmasının Amishlerin görüşünün yanlış olduğunu göstermediğini, başkalarına tuhaf hatta yanlış görünen bir hayat tarzının diğerlerinin haklarına müdahale etmediği sürece farklı olduğu için kınanıp mahkum edilemeyeceğini söylemiştir.

Bunun üzerine Amish çocukları 8 yılın ötesine geçen zorunlu eğitimden muaf tutulmuştur. Bugün Amishler kendi cemaat ihtiyaçlarıyla ortak eğitimin temel taleplerini birlikte karşılayabilecek bir eğitim sistemi geliştirme süreci içindedirler. Amish okulları, Amish gençliğinin cemaatlerine yabancılaşmasını önleyecek ve hem cemaat hem de Amerikan toplumu açısından üretken olacak bireyler yetiştirme mücadelesi vermektedir. Bu satırların yazarı bir Amish ilkokulunu ziyaret ederek

sözkonusu süreci bir parça da olsa gözleme fırsatı bulmuştur. Beş sınıfın birarada öğrenim gördüğü yaklaşık 20 öğrencili sınıfta genç bir Amish hanım öğretmenlik yapmaktadır. Bu okulda ülkenin genel eğitim materyali yanında dini metinler de yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Hatta sırf dini amaçlarla çocuklara "Pennsylvania Dutch" denilen bir çeşit Almanca lehçesi öğretilmektedir, çünkü Amishlerin kullandığı İncil ve terennüm ettikleri ilahiler bu dildedir.

Amishlerin ortak zorunlu eğitime itirazları ve bu itirazı dayandırdıkları gerekçeler de yoğun biçimde eleştirilmiştir. Bu eleştiriler şu şekilde özetlenebilir: Elbetteki anne babaların çocuklarına kendi değerlerini ve hayat tarzlarını aktarma hakları vardır. Ancak anne babanın dahi çocuk üzerindeki velayet hakkı sınırsız değildir. Çocukların zor bir dünyada yaşamaya hazırlanması gereklidir. Bunun için yeni bilgilerle, dünyayı kavramalarını kolaylaştıracak araçlarla donatılmalıdırlar. Anne baba çocuklarının önündeki tercih yelpazesinin genişletilmesinden rahatsız olmamalıdır. Demokratik ülkelerde eğitimin bir amacı da bireylerin önüne yeni kapılar açmaktır. Bu bir ölçüde cemaatin varlığı açısından problem yaratıcı olabilir, ama bireylerin kendilerini geliştirmeleri de en azından cemaat varlığının sürdürülmesi amacı kadar güçlü bir meşruiyete sahiptir. O yüzden, demokratik bir ülkede kamu otoritelerinin çocukların eğitimine hem müfredat hem şekil bakımından hiç karışmaması sözkonusu edilemez. Bununla beraber, bunun ifade edilmesi problemi çözmeye yetmemekte, sadece bir başka noktaya getirip bırakmaktadır. Bu, demokratik bir ülkede devletin eğitim işine nereye kadar karışmasının meşru olduğudur. Bu sorunun cevabının yüzde yüz veya yüzde sıfır olmadığı ortadadır. İlki bizi totaliterizme götürür, ikincisi ise demokratik çatı altında beraberliğin imkânsızlaşmasının yolunu açabilir.

Sonuç

Literatürde liberal demokrasilerde devletin Amishler gibi bir çeşit sosyolojik ve kültürel olarak ayrılıkçı gruplara karşı nasıl bir tavır takınması gerektiği tartışmaları genellikle şumüllü (comprehensive) liberalizm ve siyasi liberalizm taraftarları arasında cereyan etmektedir. Zaman zaman aralarındaki farklılıklar iyice belirsizleşmesine rağmen, birincileri ikincilerden ayıran, Amish çocuklarının bütün hak, görev ve sorumluluklarını tam olarak üstlenme kapasitesine sahip vatandaşlar olarak yetiştirilmelerinin önemi üzerindeki vurgulamalarıdır(Gutmann,1995: 568-71). Buna karşılık, siyasi liberaller devletin bu tür cemaatlere mensup kimselerin çocuklarının eğitiminde daha az belirleyici olması gerektiğine, ortak zorunlu eğitim sisteminin bir hayat tarzını ve değerler sistemini diğerlerine üstün gösterme sürecine dönüşmesinin yanlış olacağına işaret etmektedir. Siyasi liberallerin okul sistemi aracılığıyla herkese aktarılmasını istediği değerler, sadece, barış, hoşgörü, refah gibi toplumsal birlikte varoluşun zeminini döşeyen değerlerdir (Macedo,1995: 477).

Bununla beraber, her iki kesim de Amishlerin durumunun benzersiz olduğu, diğer gruplar için emsal teşkil etmeyeceği noktasında birleşmektedir. Macedo Amishlerin suni bir oluşum olmadığına ve sayıca küçük olmalarının demokratik toplum için ciddi sayılabilecek bir tehdit haline gelmelerine engel teşkil ettiğine dikkat çekerken(1995: 472), Gutmann Amishlerin kendi hayat tarzlarını korumadaki benzersiz başarılarına gözlerini çevirmektedir (1995: 567-9). Gerçekten, Amishlere benzer kapalı cemaatlerin demokratik topluma zarar vermeden varlıklarını sürdürebilmeleri sadece onların niteliklerine değil içinde yaşadıkları ortama da bağlıdır. Yerleşik bir çoğulcu ortam onları sosyolojik çeşitliliğin zenginleştirici bir unsuru haline getirebilir, bugün Amerika'da olduğu gibi. Ancak, modern totaliterizmin ilk örneklerinden birinin Anabaptistlerin Alman

kasabası Munster'ı ele geçirdikten sonra kurduğu yapı olması (Minogue, 1996: 100), bize bu konuda daha dikkatli ve etraflı düşünmemiz gerektiğini hatırlatmaktadır.

NOTLAR

1. Amerikan Anayasa Mahkemesinin kararının tam metnini internette şu adreste bulabilirsiniz: <http://supct.law.cornell.edu/supct/html/96-511.ZO.html>.

2. Batı ülkelerinde din-siyaset ilişkileri konusunda etraflı bilgi için bkz. M. Emin Köktaş, *Din ve Siyaset: Siyasal Davranış ve Dindarlık*, Ankara: Vadi Yayınları, 1997.

3. Ayak yıkama (foot washing) Hazreti İsa'ya atıfla Hristiyanlığa yerleşen ve inanan insanların alçak gönüllülüğünü sembolize eden bir eylemdir.

4. Amishlerin modern teknoloji ürünleri karşısındaki tavırları hakkında daha iyi bir fikir edinmek açısından telefon ve elektrikli aletlerin kullanımıyla ilgili şu liste ilginçtir: *Yasak olan şeyler*: Evlerde telefon, 110 volt elektrik, 110 volt elektrikle işleyen aletler, radyolar, bilgisayarlar, videolar, elektrik lambaları, televizyonlar; *Yasak olup olmadığı tam belli olmayanlar*: Dükkanlarda telefon, elektrikli daktilolar, fotokopi makinaları; *Yasak olmayanlar*: Cemaat telefonları, fenerler, 12 volt piller, 12 volt motorlar, elektrik kaynakları, elektrik jeneratörleri, 12 volt okuma ışıkları, elektrikli kasalar, elektrikli çitler, işitme cihazları, hesap makinaları, dijital tartılar, inek eğitiminde kullanılan elektrikli araçlar (Kraybill, 163).

KAYNAKLAR

Lorna M. A. Bowman (1991). "Catholic Religious Education in Ontario, Opportunities

and Challenges For the 1990s: Implications for Teacher Education" *Religious Education*, c.86, n.3, s.362-76.

Esposito, John L. (1995). *The Islamic Threat: Myth or Reality* (2nd ed.), New York: Oxford University Press.

Macedo, Stephen (1995). "Liberal Civic Education and Religious Fundamentalism: The Case of God v. John Rawls", *Ethics*, 105 (April 1995), s. 468-96.

Minogue, Kenneth (1995). *Politics: A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press.

Gutmann, Amy (1995). "Civic Education and Social Diversity", *Ethics*, 105 (April 1995), s. 57-79.

Hostetler, John A (1992). "An Amish Beginning", *The American Scholar*, Autumn 1992, s. 552-61.

Hostetler, John A (1993). *Amish Society* (4th ed.), Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Kraybill, Donald, B (1989). *The Riddle of Amish Culture*, Baltimore: Johns Hopkins University Press. 1989.

Pannenberg, Wolfhart (1996). "How to Think About Secularism", *First Things*, n. 64, s. 27-32.

Partington, Geoffrey (1990). "Moral Education in Some English-Speaking Societies: Antinomian and Fundamentalist Challenges", *Journal of Moral Education*, c. 19, s. 3, s. 182-91.